

Миљана Нововић¹

Милан Лакићевић²

Европска регулатива тржишта осигурања – изазови имплементације у Црној Гори

European regulation of insurance market – challenges of the implementation in Montenegro

Резиме

*Тржишна позиција и конкурентска предности црногорских осигурава-
ча на интелектуалном тржишту осигурања, може се одржати унапређењем
професионализма, уважавањем потреба осигураника, јачањем финансијској
капацитетима у циљу преузимања великих ризика, увођењем софистицира-
них производа осигурања, као и прилагођавањем пословања конкурентској
средини глобалној тржишта.*

*Имплементација одредби европској законодавства за област осигурања
у циљу интеграције црногорској у европско тржиште, представља велики
изазов за све тржишне субјекте. Имајући у виду величину и специфичности
црногорској тржишта, неопходно је креирањем нових, или измјенама по-
стојећих законских рјешења, водити рачуна не само о релезним роковима
за усклађивање пословања са прописима Европске уније (ЕУ), већ и о одржа-
вању стабилности тржишта осигурања Црне Горе.*

*У циљу успостављања адекватној институционалној оквира за ин-
теграцију домаћеј у јединствено европско тржиште, Агенција за надзор
осигурања Црне Горе би требала да усвоји акте усклађене са директивама*

¹ Универзитет Црне Горе - Економски факултет, Подгорица, mnovic@ac.me

² Универзитет Црне Горе - Економски факултет, Подгорица, milanl@ac.me

Европске уније и основним принципима Међународног удружења супервизора осигурања. Имплементацијом пројекта „Солвенциј II”, уз проактивну и правовремену контролу пословања, осигуравајуће компаније ће морати да идентификују и вреднују све ризике којима су изложене, антиципирају тржишне промене, јачају унутрашњу контролу и одржавају своју финансијску стабилност, што ће позитивно утицати на даљи просперитет тржишта осигурања.

Кључне ријечи: тржиште осигурања, солвенциј, марина солвенциј, адекватност капиталa, регулатива.

Summary

Market position and competitive advantage of insurers in the integrated Montenegrin insurance market, can be sustained by improving professionalism, taking into account the needs of the insured, strengthening of financial capacity with the aim that insurers accept the big risks, introducing of sophisticated insurance products, as well as by adjusting the business for competitive strategy of global market.

Implementation of European insurance legislation in order to integrate Montenegrin into European insurance market is a big challenge for all insurance market subjects. Considering the size and specificity of Montenegrin insurance market, it is necessary that when creating new and changing valid legal solutions, regulator takes into account not only the deadlines for the adjustment of insurance companies' businesses with EU regulations, but also the stability of the insurance market in Montenegro.

In order to establish an adequate institutional framework for integration into the European market, the Insurance Supervision Agency of Montenegro should adopt legislation in line with European Union directives and the fundamental principles of the International Association of Insurance Supervisors. By implementing the „Solvency II” project, with a proactive and adequate control of the business, the insurance companies will have to identify and evaluate the risks they are exposed, to anticipate market changes, to improve internal controls and to maintain its financial stability. All mentioned will have the positive influence on the future prosperity of the insurance market .

Key words: insurance market, solvency, solvency margin, capital adequacy, regulatory

1. Увод

Прелазак на тржишну економију и коришћење искустава развијених земаља, довео је до промјена на тржишту осигурања Црне Горе. У Црној Гори и другим земљама региона, предузимале су се мјере које су подразумијевале измјене законских прописа, демонополизацију и регулисање надзора над сектором осигурања. Државне осигуравајуће компаније су приватизоване, тј. дошло је до уласка страног капитала и повећања броја осигуравајућих компанија. Такви услови, првенствено усљед јачања тржишне конкуренције, имали су позитиван утицај на мотивацију, односно иновативност црногорских осигураваача, али и даљи развој сектора осигурања.

Демонополизација осигурања, спровођење неопходних реформи сектора осигурања у циљу придруживања ЕУ, привредни раст, стабилност финансијског тржишта јесу важне макроекономске претпоставке јачања позиције осигуравајућих компанија на тржишту земаља у развоју. У циљу интегрисања у европско финансијско тржиште, осигуравајуће компаније, као и остале институције финансијског система Црне Горе, мораће приступити процесу хармонизације са европским законодавством, тј. прихватити стандарде пословања развијених земаља и њихових тржишта, као битан услов темељних промјена у начину пословања.

Актуелна регулатива адекватности капитала и солвентности у Црној Гори још увијек није у потпуности усаглашена са прописима који важе за земље чланице ЕУ. Наиме, као и у европским земљама, обрачун маргине солвентности у Црној Гори се разликује зависно од тога да ли је ријеч о друштву које се бави животним осигурањем или о друштву за неживотна осигурања, при чему треба нагласити да још увијек није донесен правилник којим се усклађују износи премијске основе и основе штета, које се примјењују код обрачуна маргине солвентности у ЕУ. Међутим, Агенција за надзор осигурања у Црној Гори је почетком 2013. године донијела низ нових подзаконских аката³, а у наредном периоду очекује се усвајање новог правилника за утврђивање маргине солвентности, као и других прописа којима ће се домаћа регулатива у потпуности ускладити са европском, првенствено са директивама пројекта „Солвентост I”.

Пројекат „Солвентност II” захтијева од осигуравајућих компанија јачање система интерних контрола, другачије израчунавање капиталних захтјева, сопствену процјену ризика, као и извјештавање о ризицима. Извјештавање

³ Неки од њих су: Правилник о ближим критеријумима и начину обрачунавања математичке резерве и посебне резерве животних осигурања код којих осигураник преузима на себе инвестициони ризик; Правилник о карактеристикама подређених дужничких инструмената који се могу укључити у допунски капитал друштава за осигурање; Правилник о распореду врста ризика по врстама осигурања и други.

о ризицима укључиваће дефиниције и класификацију ризика, контролне механизме за откривање и превенцију ризика, као и саму процјену и процес управљања ризицима.

Иако се имплементација директива „Солвентност II” константно одлаже, осигуравајуће компаније у Црној Гори ће у блиској будућности морати повећавати расположиви капитал, тј. дефинисати минимални и солвентни капитал, што ће свакако имати негативне консеквенце на пословање финансијски слабијих компанија на црногорском тржишту. Активности увођења и примјене директиве „Солвентност II” у Црној Гори, али и другим земљама региона, морају се спроводити уважавањем специфичности тржишта осигурања и карактеристика пословања осигураваача, а све у циљу очувања стабилности тржишта.

2. Црногорско тржиште осигурања на путу ка јединственом тржишту Европске уније

Јединствено тржиште осигурања резултат је постизања сагласности држава чланица ЕУ о питањима која су од важног значаја за просперитет економије сваке земље. У периоду од доношења првих директива неживотног и животног осигурања (1973/1979) и других директива које су имале прелазни карактер (1988/1990), није направљен већи напредак у стварању услова за успостављање јединственог тржишта⁴.

Програм који је усвојио Савјет министара Европске економске заједнице (ЕЕЗ), а у дијелу који се односио на осигурање, утврдио је етапе у погледу интеграције осигурања у заједничко тржиште, имајући у виду прије свега, правне инструменте за остваривање слободе оснивања и слободе пружања услуга.⁵ До 1986. године, није било већих резултата у успостављању јединственог тржишта, након чега преовладава прагматичнија оријентација, да се усагласе само прописи који су директна препрека остваривању двије слободе, те је коначно, после низа година рада на стварању неопходних услова, заживјело јединствено тржиште осигурања.

Државе чланице ЕУ прихватиле су начело слободе пружања услуга („*freedom of service*”), као и начело слободе оснивања („*freedom of establishment*”). По првом начелу, осигураваачи из једне земље ЕУ имају могућност директног осигурања ризика у другој држави чланици, док начело слободе оснивања смањује и уклања препреке, које би спречавале осигу-

⁴ Пак, Ј. Право осигурања. Београд: Универзитет Сингидунум, 2011, стр.14.

⁵ Општи програм за укидање ограничења слободе оснивања, ОЈ ЕЦ 2/36, од 15. јануара 1962; Општи програм за укидање слободе пружања услуга ОЈ ЕЦ 2/32, од 15. јануара 1962.

равајуће компаније да оснивају своја друштва или представништва, тј. да обављају директне послове у другој држави ЕУ.

Имплементација стандарда и одредби европског законодавства, очекује се и од земаља Западног Балкана. Иако право ЕУ подразумијева слободу оснивања и пружања услуга, доста законских одредби зависи и од надзорног органа, који свакако може ограничити потпуну примјену наведених начела.⁶

Да би у савременом свијету осигуравајућа друштва била успјешна, она се морају прилагодити и глобалној конкурентској стратегији, тј. важно је континуирано и планско улагање у истраживање тржишта⁷. Такође, неопходно је радити и на истраживању нових производа и процеса који доводе до иновација и побољшања конкурентности. Развојем нових производа омогућава се раст и развој компаније, односно постиже се боље задовољавање тржишних потреба, повећање тржишног учешћа, као и јачање имиџа и конкурентског положаја на тржишту осигурања.

Осигуранике у савременим условима пословања карактерише значајна преговарачка моћ, те промјене понашања и става према производима и дјелатности осигурања. Због великог броја осигуравајућих друштава, те јачања конкуренције, осигураници немају финансијских ограничења за прелазак из једне у другу осигуравајућу компанију. Другим ријечима: на глобалном тржишту осигурања присутан је низак степен лојалности осигураника. Промјене понашања осигураника најбоље се дефинишу чињеницом, да од слабо информисаног корисника услуга, на савременим тржиштима осигураници постају добро обавијештени учесници, свјесни квалитета услуга које им се нуде.

У суштини, глобализација, па тиме и јединствено европско тржиште постављају појединца у центар пажње и као произвођача и као потрошача. Процес глобализације доводи до стварања осјећаја припадности сваког појединца глобалној заједници и указује на чињеницу да у савременом свијету нико не може живјети у изолацији.⁸ Као што појединац не може опстати

⁶ Комисија ЕЕЗ доноси уредбе и директиве, одлуке, препоруке и мишљења. Уредбе имају општи значај, обавезне су и директно се примјењују у свим државама чланицама. Директиве обавезују све државе чланице којима су намијењене у погледу резултата који се жели постићи, али државе су слободне да изаберу начин њиховог интегрисања у национално законодавство. Препоруке и мишљења немају обавезујући карактер, док су одлуке обавезне за оне за које су намијењене.

⁷ Анализа конкуренције, промјене у навикама и преференцијама осигураника, праћење кретања животног циклуса производа и сл.

⁸ Milward, B. *Globalization? Internationalisation and Monopoly Capitalism: Historical Processes and Capitalist Dynamism*. Edward Elgar Publishing, 2003. str.12

изоливан у глобалној заједници, тако ни субјекти осигурања не могу бити изузети из процеса глобализације.

Глобализација свјетске економије условљава процес глобализације полова осигурања и реосигурања, а глобализација и интеграција тржишта осигурања и реосигурања има повратног утицаја и то како на локално, тако и на глобално тржиште.

Агенција за надзор осигурања у Црној Гори је дефинисањем одговарајуће законске и подзаконске регулативе створила основне институционалне претпоставке за улазак иностраних инвестиција на црногорско тржиште осигурања. Улазак аустријских и словеначких инвеститора је повећао конкуренцију на црногорском тржишту осигурања, довео до доминације страног капитала и значајно унаприједио понуду производа осигурања црногорским грађанима. Позитивни ефекти оснивања нових друштава су се огледали и кроз константно повећање броја запослених у сектору осигурања.

Усвајањем три базична закона 2006. и 2007. године, (Закон о осигурању, Закон о обавезном осигурању у саобраћају и Закон о стечају и ликвидацији друштава за осигурање) отпочело се са процесом усклађивања црногорске регулативе са прописима ЕУ. Агенција за надзор осигурања је у циљу обезбјеђења ефикасног надзора и супервизије сектора осигурања као и уређења пословања осигуравајућих друштава у складу са европским нормама, усвојила значајан број подзаконских аката.⁹ Међутим, усвајање наведених закона и подзаконских аката само је почетак дуготрајног и комплексног процеса усаглашавања регулативе Црне Горе са прописима ЕУ.

Усклађивање Закона о осигурању са директивама ЕУ се првенствено односи на обавезу његовог усаглашавања са:

- Директивом 92/49/ЕЦ, о усклађивању закона, прописа и административних одредби који се односе на послове директног осигурања осим животног осигурања;
- Директивом 2007/44/ЕЦ, која регулише процедурална правила и критеријуме за оцјењивање разумних процјена куповине и стицања капитала у финансијском сектору;
- Директивом 2002/83/ЕЦ, која регулише обављање послова животних осигурања
- Директивом 2002/92/ЕЦ, која регулише медијацију у осигурању¹⁰.

⁹ http://www.ano.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=6:&Itemid=111

¹⁰ „Извјештај о раду Агенције за надзор осигурања у 2009. години” www.ano.me:

Наведеним измјенама се обухватају усаглашавања у дијелу актуарских послова, интерне и спољне ревизије, посредовања и заступања у осигурању, као и заштите осигураника.

Законом о осигурању Црне Горе из 2006. године прописан је минимални износ оснивачког капитала осигуравајућих друштава на нижем нивоу у односу на европско законодавство. У циљу усаглашавања са ЕУ директивама из 2002. године (Директива ЕУ 2002/13/ЕЦ и 2002/83/ЕЦ), чланом 21. Закона о осигурању¹¹, дефинише се да акцијски капитал друштва за осигурање не може бити мањи од:

- 2.000.000 евра за друштво које обавља послове неживотних осигурања, који не обухватају поједине врсте осигурања из члана 9 став 1 тач. 10 до 15 овог закона;
- 3.000.000 евра за друштво које обавља послове неживотних осигурања, који обухватају поједине врсте осигурања из члана 9 став 1 тач. 10 до 15 овог закона;
- 3.000.000 евра за друштво које обавља послове животних осигурања.

Акцијски капитал друштва за реосигурање не може бити мањи од 3.000.000 евра¹².

Сходно Директивама 73/239/ЕЦ, 2002/13/ЕЦ и 2002/83/ЕЦ осигуравајућа компанија је капитално адекватна ако испуњава сљедеће услове:

- прописани ниво маргине солвентности;
- гарантни фонд представља 1/3 маргине солвентности;
- минимални износ гарантног фонда је 2 милиона €, а за поједине врсте осигурања (животна, реосигурање) лимит достиже 3 милиона €.

Иако је чланом 21 Закона о осигурању Црне Горе из 2012. године повећан износ минималног оснивачког капитала, за обезбјеђење капиталне адекватности осигуравајућих компанија важно је и усвојити правилник о утврђивању маргине солвентности, којим ће се основе за обрачун повећати, тј. ускладити са правилником који важи за земље ЕУ¹³.

Испуњавање наведеног захтијеваног нивоа капитала, (који је адекватан обиму и врстама послова које друштво за осигурање обавља и ризицима којима је оно изложено), од стране црногорских осигуравача може бити обезбјеђено или путем нових докапитализација постојећих друштава или путем њиховог спајања или припајања, што се у крајњој мјери може

¹¹ Закон о осигурању („Сл. лист РЦГ”, бр. 78/06 од 22.12.2006, 19/07 од 02.04.2007, „Сл. лист Црне Горе”, бр. 53/09 од 07.08.2009, 73/10 од 10.12.2010, 40/11 од 08.08.2011, 45/12 од 17.08.2012)

¹² Исто.

¹³ Основе за обрачун се морају повећати и то за премијску основу са 10 на 50 милиона евра, а код штета са 7 на 35. милиона евра (ЕУ директива солвентности из 2002.године).

рефлектовати кроз измјену структуре учесника на црногорском тржишту осигурања.

Ипак, највећи изазов црногорског сектора осигурања јесте примјена нове европске директиве „Солвентност II” 2009/139/ЕЗ, која дефинише савремени, на ризику заснован концепт надзора осигуравајућих друштава. Наиме, државном регулацијом сектора осигурања настоји се обезбједити адекватна заштита осигураника од инсолвентности, што се првенствено постиже прописивањем адекватности капитала односно минималних граница солвентности које друштво за осигурање мора одржавати. Основни циљеви „Солвентности II” су заштита осигураника, дефинисање границе солвентности која ће представљати укупну изложеност свим ризицима, антиципирање тржишних промјена, заснованост на принципима а не на строгим правилима, одржавање финансијске стабилности и избјегавање процикличности регулаторних одредби¹⁴.

Када је ријеч о активностима на увођењу и примјени прописа „Солвентности II” у Црној Гори, а с обзиром на озбиљност цјелокупног процеса хармонизације у циљу благовремене припреме сектора осигурања за његову примјену, неопходним се намеће отпочињање интензивне сарадње регулатора са осигуравајућим компанијама, образовним институцијама, струковним удружењима и другим заинтересованим странама у дијелу повећања свијести запослених у осигурању о нужности и значају управљања и препознавања ризика којима су друштва изложена, као и о нужности поштовања рокова за имплементацију „Солвентности II” у национално законодавство.

3. Специфичности еу директива солвентности и њихова примјена у Црној Гори

За осигуравајућу компанију кажемо да је солвентна ако је њена имовина већа од дугова. Маргину солвентности можемо дефинисати као квантитативни показатељ оцјене солвентности осигуравајуће компаније, односно као минимални износ новчаних средстава који увијек мора стајати на располагању компанији у циљу регулације доспјелих обавеза. До несолвентности осигуравајућих компанија може доћи усљед катастрофалних штета, неадекватности наплаћених премија, неодржавања довољног нивоа резерви, прецјењивања активе, усљед грешака менаџмента, лажних информација, организационих проблема, као и проблема у спровођењу послова реосигурања. Из поменутих разлога, држава мора спроводити одређене мјере како би спрјечила инсолвентност осигуравајућих компанија.

¹⁴ Кришто, Ј. Solvency II – основе и захтјеви пете квантитативне студије. Осигурање: хрватски часопис за теорију и праксу осигурања, број 9, 2010.

Минимални износ гарантне резерве, тј. маргина солвентности, одређује се на различите начине у земљама Европе и свијета. У Европи, до маргине солвентности се долази на основу примјене коефицијената на премију, штете и математичку резерву код компанија животног осигурања, док се нпр. у САД-у, утврђује капитал који је изложен ризику, односно утврђује се неопходан износ капитала за покриће ризика којима је изложена осигуравајућа компанија.

Одувијек се сматрало да осигуравајуће компаније у Европи одржавају своју солвентност на адекватном нивоу. Директива из 1973. године била је први помак ка регулацији солвентности у осигурању и подразумијевала је да свака европска земља дефинише минималне капиталне стандарде који би важили за све осигуравајуће компаније које су под надзором дате земље. Земље чланице Европске уније усклађују своје интерно законодавство са прописима и директивама ЕУ у циљу формирања јединственог тржишта осигурања. Проблем солвентности регулише се директивама којима се прописује обавеза осигуравајућих компанија да одржавају маргину солвентности, која се утврђује на бази остварене премије осигурања и реализованих штета. У свакој земљи, надзорни орган за осигурање је дужан да обезбиди да све осигуравајуће компаније имају капитал, односно гарантну резерву, најмање једнаку маргини солвентности.

Директиве ЕЕЗ из 70-тих година показале су се као непримјерене за утврђивање потребног капитала. Због неадекватности маргине солвентности, 2002. године уводе се промјене у оквиру пројекта „Солвентност I”. Новим директивама повећао се минимални гарантни фонд, као и основа за обрачун маргине солвентности. Као резултат захтјева у оквиру пројекта „Солвентност I”, дошло је до повећања минималне маргине солвентности и то на два начина. Прва промјена је настала као одговор на евидентну инфлацију од 1973. године и значила је повећање почетног фонда сигурности на 2 милиона €, односно 3 милиона € уколико се у портфељ осигурања укључује осигурање од одговорности. Друга промјена односи се на повећање основе за обрачун маргине солвентности.

Модел фиксног коефицијента је метод којим се израчунава захтијевана маргина солвентности и то на бази одређених категорија билансних извјештаја (биланса стања и биланса успјеха), а које презентују изложеност компаније ризику. Основ за одређивање маргине солвентности је проценат премије осигурања, или удιο резервисаних штета помножен коефицијентом који се произвољно утврђује, или као однос одређених параметара. Код неживотних осигурања тај однос се утврђује на основу висине (индекса)

премије¹⁵, односно висине (индекса) штета¹⁶, док се код животног осигурања представља као одређени проценат од математичке резерве.

Основа за обрачун маргине солвентности се од 2002. године повећала и то са 10 милиона € на 50 милиона € за обрачун са премијском основом, тј. са 7 милиона € на 35 милиона € за обрачун са основом индекса штета. Дакле, по Директиви из 2002. године, на премије до 50 милиона € примјењује се проценат од 18%, а на износ преко 50 милиона € проценат од 16%. Индекс штета (за последње три године) множи се стопом од 26% до износа до 35 милиона евра, а преко тог износа са стопом од 23%. Тако добијени износи множе се већ дефинисаним коефицијентима који не могу бити мањи од 0,5. Код неживотног осигурања, маргина солвентности једнака је већем износу који се добија на бази обрачуна по основу бруто премије из претходне пословне године и по основу индекса штета, односно просјечног износа штета у претходне три године. Углавном се користи фиксни рацио просјечних издатака за штете, при чему се по правилу узима просјек од три године, односно просјек од седам година за осигурање кредита, осигурање јемства, осигурање од ризика олује и олује са градом.

Дакле, формуле по којима се одређује износ маргине солвентности за компаније неживотног осигурања у ЕУ су:

$$P_i = [0,18 \cdot \min(P, 50.000.000) + 0,16 \cdot \max(P - 50.000.000, 0)] \cdot r, r \geq 50\%$$

$$S_i = [0,26 \cdot \min(S, 35.000.000) + 0,23 \cdot \max(S - 35.000.000, 0)] \cdot r, r \geq 50\%$$

За компаније животног осигурања, маргина солвентности се утврђује на основу збира следећа два износа: а) први износ добија се множењем укупног износа математичке резерве на задњи дан претходне године са 4%¹⁷ и његовом корекцијом коефицијентом који не може бити мањи од 85%; б) други износ се утврђује само за осигурања код којих разлика између осигураних суме за случај смрти и обрачунате математичке резерве није негативна. Ова разлика, укључујући и осигурања код којих се разлика покрива реосигурањем, множи се са 0,003 и коригује коефицијентом који не може

¹⁵ Фактурисана премија је прихватљива категорија за обрачун маргине солвентности. Укупној премији из осигурања додају се премије прихваћених послова реосигурања. То све чини бруто премијски приход од којег се одузимају износи пореза и такси из премија, као и износи поништених (отписаних) премија.

¹⁶ Укупан износ плаћених штета у претходне три године додаје се укупним плаћеним одштетним захтјевима из послова реосигурања, увећаним за укупне резерве штета на крају претходне финансијске године. Затим се одбијају исплаћени регреси настали у претходне три године, као и резерве за штете на почетку посматраног периода.

¹⁷ За „unit linked” производе животног осигурања маргина се израчунава као 1% математичке резерве (Sigma, no 4/2006)

бити мањи од 0,5, а који се добија на основу покривености разлике реосигурањем, односно односом бруто и нето капитала изложеног ризику.¹⁸

Основне предности пројекта „Солвентност I” су једноставност његове примјене и могућност поређења резултата међу различитим осигуравајућим компанијама. Међутим и поред поменутих предности пројекта, никако се не смију занемарити и неки његови евидентни недостаци и то¹⁹:

- обрачун имовине и обавеза (укључујући и техничке резерве) није базиран на тржишном приступу;
- захтјеви за солвентношћу зависе од параметара који недовољно одражавају укупни ризик осигурања - премије и штете код неживотног осигурања и математичка резерва и ризични капитал код животног осигурања;
- поред ризика осигурања, други ризици нису обухваћени моделом. Нпр. ризик инвестирања није укључен у обрачун захтијеване маргине солвентности, већ се контролише регулацијом инвестиционе политике техничких резерви;
- неадекватно се посматра трансфер ризика путем реосигурања као и кредитна способност реосигураваача.

По Упутству о начину утврђивања маргине солвентности у Црној Гори²⁰, маргина солвентности увијек мора бити мања од гарантне резерве, а уколико су добијени износи мањи од прописаног износа основног капитала, за маргину солвентности се узима износ основног капитала. По истом Упутству, маргина солвентности у Црној Гори се израчунава по правилима дефинисаним Директивом ЕУ из 1973. године. Другим ријечима: маргина солвентности у Црној Гори је знатно нижа у односу на земље ЕУ, јер основа за обрачун са премијском основом износи 10 милиона €, односно 7 милиона € код обрачуна индекса штета.

Црна Гора, као и остале земље у региону (Србија, Хрватска, БИХ и Македонија) налазе се у различитим фазама реформи и биће приморане да имплементирају многе законске прописе како би се приближиле ЕУ. Због лошег стања у привреди, солвентност многих осигураваача довешће се у питање. Из тих разлога, реформи се мора приступити постепено, а осигуравајућим компанијама које испуњавају основне захтјеве треба дати времена за прилагођавање новим законским решењима.

Недостаци тренутне регулације солвентности осигуравајућих компанија у ЕУ, базиране на моделу „Солвентност I”, односе се на недовољну анализу

¹⁸ Swiss Re, часопис SIGMA. Solvency II: an integrated risk approach for European insurers. No. 4/2006.

¹⁹ Report of European Commission, Internal market and services DG, MARKT/2507/ 05, Brusells

²⁰ Упутство о начину утврђивања висине маргине солвентности. „Службени лист РЦГ”, број 78/06.

ризика емитовања ХОВ као и инвестиционог ризика што проузрокује неадекватно утврђивање економске вриједности активе и пасиве осигуравајућих компанија. Из тог разлога, Европска унија је 2001. године лансирала пројекат „Солвентност II” и то прије наведених промјена у оквиру пројекта „Солвентност I”. Тада је усаглашено да је неопходно спроводити темељнији преглед укупне финансијске позиције осигуравајућих компанија, укључујући техничке резерве (неживотно осигурање), реосигурање, ризик инвестирања (ризик имовине), методе обрачуна маргине солвентности, менаџмент имовине и обавеза (АЛМ) и рачуноводствени систем компаније.

Неке од карактеристика пројекта „Солвентност II” су²¹:

- Модел ће инсистирати на принципима, а не на детаљним правилима;
- Обрачун солвентности ће се базирати на тржишно конзистентним вриједносним параметрима;
- Потреба да се експлицитно квантификује узајамна зависност ризика ће подстицајно дјеловати на осигураваче да користе сопствене методе којима ће мјерити ризик;
- Пројекат ће се ослањати на три стуба Базел модела, који садржи квантитативне захтјеве (правила за финансијске изворе), квалитативне захтјеве (правила која се односе на процес супервизије и менаџмент ризиком), као дисциплину објелодањивања података, транспарентност и извјештавање.

Од новог модела се генерално очекује да, на основу обрачуна имовине и обавеза по тржишној основи и формирању резерви за инвестиционе ризике, пружи много јаснију слику солвентности осигуравача. Такође, утврђивање капитала изложеног ризику (*risk based capital*), који је повезан са ризицима осигурања и инвестирања, може довести до повећања цијена и/или промјена у самом дизајнирању производа осигурања. Усљед промјена инвестиционих ризика очекује се да ће осигуравачи смањити своју наклоност ка тржишту акција, што ће ослабити утицај промјена тржишта акција на компаније неживотног осигурања, а што ће даље ублажити нестабилност цијена производа осигурања. Надзорни органи ће много озбиљније третирати инструменте трансфера ризика (реосигурање, хеџинг и др.), чиме ће се промовисати употреба иновативних инструмената менаџмента ризиком. Правило тржишно конзистентног обрачуна резерви ће повећати транспарентност компанија и довести до бољег разумијевања резерви, као и подеснијег резервисања новчаних средстава у циљу суочавања са ризицима.

Друштва у ЕУ су започела припреме за имплементацију директиве „Солвентност II”, док је Европска комисија путем квантитативних студија ути-

²¹ Swiss Re, часопис SIGMA. Solvency II: an integrated risk approach for European insurers. No. 4/2006.

цаја, тестирала утицај појединих одредби и мјера спровођења Директиве на пословање друштва у ЕУ. „Солвентност II” је фактички наставак иновације регулативе која је започета увођењем правила за мјерење капиталних захтјева банака („Базел II”). „Базел II” и „Солвентност II” се заснивају на тростубном приступу, обухватајући квалитативна и квантитативна правила, као и тржишни принцип пословања. Другим ријечима: „Солвентност II” обухвата тзв. три пилара (стуба).

Захтјеви за капиталом у оквиру првог стуба солвентности доприносе његовој ефикаснијој алокацији због самог приступа ризику пословања. Први стуб обезбјеђује адекватно вредновање имовине и обавеза осигуравача, тј. омогућава израчунавање техничке резерве и одређивање минималног и солвентног капитала.

Правила за вредновање техничких резерви представљају централну компоненту првог стуба. „Солвентност II” тежи хармонизацији метода за обрачун техничких резерви и њихове подударности са иновацијама у оквиру Међународних стандарда финансијског извјештавања (IFRS). Препорука је да се обрачун обавеза у осигурању базира на очекиваној садашњој вриједности будућих новчаних токова, тј. на тзв. „најбољој процјени”, укључујући и утврђивање експлицитне ризичне маргине капитала. Техничке резерве фактички би биле једнаке збиру износа добијеног методом најбоље процјене и маргине за ризике. Ове износе треба посматрати одвојено, осим у ситуацији када је могуће пронаћи финансијски инструмент који би одсликао очекиване будуће износе обавеза. Другим ријечима: тада би фер вриједност техничких резерви била једнака тржишној вриједности, па не би било потребно одвојено формирати маргину за ризике.²² Када на тржишту није могуће пронаћи адекватан репрезентативни инструмент, тада је најбоља процјена техничких резерви једнака садашњој вриједности будућих обавеза која се добија коришћењем безризичне каматне стопе²³. У обрачун техничких резерви неопходно је укључити и очекивану стопу инфлације, трошкове спровођења осигурања, као и сва права осигураника која произилазе из самог уговора о осигурању (учешће у добити и друге врсте бонуса). С обзиром да је најбоља процјена техничких резерви заснована на прогнозама, могућа су одступања стварних од очекиваних вриједности, што ствара потребу формирања маргине за ризике. Маргина за ризике је фактички вид сигурности да ће техничке резерве бити довољне за измирење будућих обавеза.

²² Увод у *Солвентност II*. Београд: Сектор за послове надзора над обављањем дјелатности осигурања, јул 2008.

²³ Безризична каматна стопа је теоријски концепт, чији је најбољи репрезент у пракси каматна стопа на краткорочне државне обвезнице, услед мале вјероватноће остварења губитка од инвестирања у сигурне облике имовине какве су државне обвезнице.

Увођење тржишно конзистентног вредновања имовине²⁴ и најбоље процјене обавеза, једна је од основних разлика пројекта „Солвентност I” и „Солвентност II” која ће довести до знатног утицаја на коначан резултат у калкулацији солвентности. Сходно тржишно конзистентној процјени имовине и обавеза, предочавају се два нивоа капиталних захтјева:

1. Минимални капитални захтјеви (*MCR - Minimum Capital Requirements*) који указују на износ капитала испод којег је исплата обавеза из осигурања неизвјесна, тј. на границу капитала испод којег се ризик за осигуранике сматра неприхватљивим. Другим ријечима: то је онај минимални износ капитала који може послужити за покриће очекиваних обавеза из осигурања. Ако је расположиви капитал испод MCR, ултимативна акција супервизора треба да буде спроведена. MCR треба да буде једноставна и објективна мјера солвентности. Комитет европских супервизора осигурања и пензијских планова (CEIOPS) предлаже да се MCR израчунава на бази приступа једноставне формуле, док је један од предлога Комисије да се износ минималног капитала креће у распону 20-50% захтијеваног солвентног капитала (SCR)²⁵.
2. Захтјеви за солвентним капиталом (*SCR - Solvency Capital Requirement*) треба да обезбиједи ниво капитала који омогућава компанији да апсорбује све непредвидиве штете и који пружа адекватну сигурност осигураницима да ће плаћања бити извршена по доспијећу обавеза. Овај капитал треба да укаже на онај износ неопходних средстава који ће задовољити све обавезе у току дефинисаног временског периода. Мјерљиви ризици којима је изложена осигуравајућа компанија (ризик осигурања, инвестирања, кредитни ризик, оперативни ризик и ризик ликвидности) треба да буду укључени у обрачун солвентног капитала. Другим ријечима: док MCR представља минимални захтјев за капиталом, SCR се може дефинисати као највиши захтјев за капиталом који треба да покрије ризике. Захтијевани солвентни капитал може се утврдити примјеном стандардног приступа ризику (стандардна формула), или интерним моделом мјерења ризика осигуравача, који мора претходно бити одобрен од стране надзорног органа. Могућност примјене интерног модела процјене треба да омогући осигуравачу да обрачуна свој солвентни капитал на начин који рефлектује његов актуелни ризико профил.

Поред солвентног (SCR) и минималног (MCR) капитала, осигуравајућа компанија има и друге сопствене изворе финансирања (OF - own funds), при чему да мора да важи релација:

²⁴ Вриједност имовине треба да буде једнака износу за који се она може продати учесницима на тржишту (концепт фер тржишне вриједности).

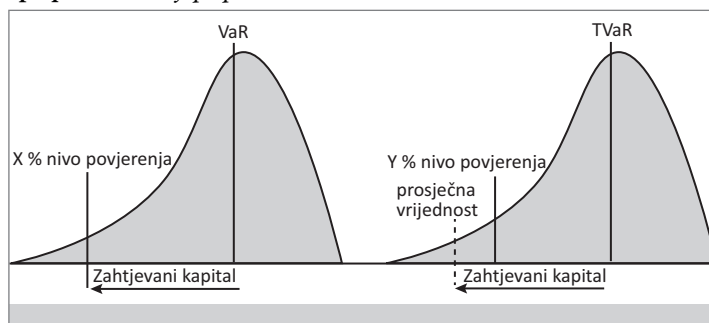
²⁵ *Solvency II Directive*. European Committee, Third Quarter Update 2008.

OF>SCR> MCR²⁶

Да би се израчунао солвентни капитал, мјера ризика и ниво повјерења морају бити дефинисани. Мјера ризика је функција која одређује износ капитала према дистрибуцији економских штета и профита. Уопштено, ризик можемо дефинисати као могућу девијацију, тј. одступање од наших очекивања. Преовлађујући приступ мјерењу ризика у регулацији солвентности осигуравајућих компанија јесте VaR приступ (*Value at risk approach*). Поред стандардног приступа, тј. VaR мјере ризика, све више се сугерише употреба мјере очекиваног губитка, тј. мјере ризика која се назива TVaR (*Tail valued at risk*). Сваку мјеру ризика можемо дефинисати као нумерички индикатор који служи утврђивању неопходног капитала за одређивање маргине солвентности осигуравајућих компанија. TVaR је мјера ризика која боље одговара осигурању, за разлику од VaR-а, мјере ризика учестало примјењиве у банкарству.

VaR мјери вриједност захтијеваног капитала, тј. утврђује праг капитала, преко чије вриједности губици не би требали прећи за одређени ниво повјерења, нпр у 99% случајева. Другим ријечима, мјери се капитал који одговара максимално могућим губицима у 99% случајева. Мјеру ризика $VaR_{1\%}$ можемо дефинисати и као могућност превазилажења негативних исхода у 99% случајева, тј. онај праг капитала који се пробија са веома малом вјероватноћом од 1%. TVaR представља очекивану, тј. просјечну вриједност губитка, уколико дође до пробијања прага капитала израчунаог мјером VaR. $TVaR_{1\%}$ је много рестриктивнија мјера, јер у односу на VaR, указује на додатне могуће губитке у условима под којим се пробија специфицирани праг капитала. Разлике између мјера ризика VaR и TVaR приказане су на следећем графикону²⁷:

Графикон 1. Мјере ризика VaR и TVaR

²⁶ Proosal for a Directive of the European Parliament on the taking up and pursuit of the business of the insurance and reinsurance, Solvency II. Commission of the European Communities, Brussels, February 2008.

²⁷ Solvency Assesment Models Compared. Grounfwork for the Solvency II project, CEA and Mercer Oliver Wyman, 2005.

CEIOPS строго препоручује TVaR мјеру за сврхе супервизије и осјетљиво мјерење ризика и наглашава да је у зависности од карактеристика ризичног портфолија, могуће VaR мјеру подесити тако да указује на приближно исти степен опрезности као и концепт TVaR-а. Као радну хипотезу, CEIOPS посматра VaR за ниво повјерења од 99,5%, тј. ниво који је еквивалентан са 0,5% вјероватноће финансијске пропасти (*ruin probability*) и специфицира временски хоризонт од једне године као основу за утврђивање захтијеваног солвентног капитала.

Графикон 2. Квантилитативни захтијеви, Стуб I, пројекат „Солвентност II”

Такође, један од предлога CEIOPS-а је да имовина, коју би требала посједовати осигуравајућа компанија у циљу обезбјеђења сигурности, приноса и бољег маркетинга инвестиција, треба да омогући покриће техничке резерве, захтијеваног минималног и захтијеваног солвентног капитала, на шта указује и графикон бр.2.

Други стуб Директиве „Солвентност II” указује на принципе дјеловања надзорних органа, интерну контролу и „риск менаџмент” компаније. Дакле, циљ другог стуба је омогућавање хармонизације надзорних процеса на нивоу ЕУ, тј. координације права и обавеза надзорних органа. Кључни елементи другог стуба су контрола интерних модела ризика, употреба „стрес” тестова и квалитет процеса управљања у циљу смањења ризика, при чему „стрес” тестови служе као специјална врста анализе сценарија за утврђивање потенцијалног губитка портфолија током периода екстремних флукуација на тржишту.

Трећим стубом тежи се изградњи транспарентности и отворености компанија како би се појачали тржишни механизми и супервизија. Циљ овог стуба је стварање сложене слике о ризицима са којима се суочавају осигуравајуће компаније, што је свакако од велике важности за осигуранике, инвеститоре, рејтинг агенције, али и за остале заинтересоване привредне субјекте. Правилима трећег стуба од осигуравајућих компанија ће се тражити да јавно објелодањују одређене податке са циљем јачања тржишне дисциплине пословања, а што свакако представља и посебну подршку стабилности укупног финансијског сектора.

4. Перспектива црногорских осигураваача на европском тржишту

Осигуравајуће компаније слабијег финансијског капацитета на црногорском тржишту оправдано страхују да ће интеграција и глобализација угрозити њихову конкурентску позицију. Овакве тврдње генерално имају оправдања уколико се ради о изазовном тржишту за нове конкуренте, односно тржишту које подразумева убрзани привредни раст, повећање животног стандарда и вриједности осигуране имовине, односно тржишту на којем ће доћи до повећања потреба за осигурањем и реосигурањем, као и тржишту на којем се наставља процес трансформације и приватизације сектора осигурања. Важно је нагласити да је учешће страног капитала на тржишту осигурања Црне Горе преко 80%, да тренутно послује 12 осигуравајућих компанија, те да се у неком наредном периоду реално не може очекивати значајнији раст, нити животног стандарда, нити потреба за осигурањем и реосигурањем.

У савременим условима пословања, свака осигуравајућа компанија мора настојати да доноси одлуке које је позиционирају на тржишту на начин да се максимизирају користи и минимизирају ризици изазова глобализације. Ради обезбјеђења будућих интеграција и даљег просперитета тржишта осигурања, неопходно је извршити значајне промјене, од којих су најважније: а) раст и развој финансијског тржишта, б) либерализација тржишта, ц) јачање техничког капацитета који ће бити довољан за преузимање великих ризика, д) унапређење професионализма и регулације, е) увођење софистицираних производа осигурања, ф) едукација грађана и сл.

Посматрајући осигуравајуће куће на црногорском тржишту, али и шире у региону, јасно се може закључити да су услуге које се пружају веома сличне. Ривалитет који постоји међу компанијама углавном се анализира кроз интензитет конкурентског понашања (који се огледа у цјеновној конкуренцији), иновације производа осигурања, рекламирање, као и друге промотивне кампање. Другим ријечима: највише пажње се посвећује на само

одржавање тржишне позиције. Међутим, интеграција у европско тржиште подразумева различите конкуренте и околности, по којима све већу улогу имају компаније које уважавају потребе осигураника, имају значајну инвестициону улогу на финансијском тржишту, као и оне компаније које имају изграђене конкурентске предности.

Иако се због релативне засићености тржишта, саме величине тржишта, као и општих привредних услова у Црној Гори не може очекивати велико интересовање иностраних компанија за улазак на црногорско тржиште, а тиме ни значајнији негативни ефекти на пословање и конкурентност постојећих црногорских компанија, важно је нагласити да ће се уласком Црне Горе у ЕУ омогућити прије свега ефикаснија контрола над вођењем послова осигурања, обезбјеђење минималних стандарда пословања²⁸, боља заштита осигураника, као и ефикасније и продуктивније пословање осигураваача.

Изазови који у домену регулативе стоје пред Црном Гором односе се, прије свега, на потпуно усклађивање прописа са директивама „Солвентности I”, али и на припрему увођења концепта „Солвентности II”, тј. усвајање нових подзаконских аката којима ће се сегмент осигурања у потпуности уредити. Новим прописима знатно ће се повећати солвентност осигуравајућих компанија у Црној Гори, али и довести у питање опстанак финансијски слабијих осигураваача. Свакако, основ за примјену нове директиве солвентности у Црној Гори јесте обезбјеђење едукованог кадра који ће стручно подржати имплементацију нове регулативе сектора осигурања. Овај кадар мора бити способан да испратити све савремене трендове и то не само из области осигурања и актуарства, већ и из информационих технологија, ревизије, рачуноводства и др. С обзиром на комплексност и сложеност ЕУ регулативе солвентности, краткорочни приоритет црногорског тржишта осигурања преваходно треба да буде подизање академске свијести о значају образовања и улоге овлашћених актуара.

Осигуравајуће компаније у Црној Гори биће у обавези да обрачун солвентног капитала врше примјеном сопственог интерног модела, или примјеном стандардне формуле прописане директивом „Солвентност II”. Овакви захтјеви представљају озбиљан изазов за осигуравајуће компаније, које би у што краћем периоду требале да се посвете развоју сопствених интерних модела процјене ризика. Свака осигуравајућа компанија мора да елиминира одређене ризике, али такође и да управља свим задржаним ризицима.

Са циљем да се обезбиди адекватан менаџмент ризиком, за осигуравајућу компанију најважније је да примјени погодне и поуздане методе евалуације ризика а затим и контроле ризика. На бази оваквог приступа, ком-

²⁸ Поштовање капиталних и других захтјева, као и имплементација модела управљања ризиком, што налаже пројекат „Солвентност II”.

паније могу оцијенити утицај задржаних ризика на укупну солвентност. Пројена и контрола ризика су комплексни процеси које не би требало ограничавати законским процедурама. Држава, или независни регулаторни орган у осигурању, не може приступити детаљно ризику на начин на који то раде осигуравајуће компаније. Разлог је тај што нпр. Агенција за надзор осигурања, не може посједовати прецизне информације о природи сваког појединачног ризика којег преузима осигуравајућа компанија, као ни информације о међусобним односима, тј. утицајима свих преузетих ризика на дјелатност осигуравајућих компанија.

Може се очекивати да ће велике компаније уложити значајна средства у циљу развоја и коришћења квалитетних интерних модела процјене ризика, док ће средњи и мањи осигуравачи користити стандардну формулу за израчунавање солвентног капитала. Многа осигуравајућа друштва у Црној Гори су мала, па се очекује да ће таква друштва усвојити правила која им буде диктирало „сједиште групе”, гдје ће имплементација Директиве бити и најзначајније концентрисана.

Директива „Солвентност II” генерално подразумејева ригорознија правила солвентности, јер се поред корекције основе за обрачун маргине солвентности, узима у обзир и изложеност осигуравајуће компаније ризику, што значи да ће износ неопходног капитала за одржавање солвентности зависити од природе пословања саме осигуравајуће компаније. За адекватну имплементацију ове директиве, црногорски осигуравачи мораће узимати у обзир и текућа достигнућа у осигурању, менаџмент ризиком, технике финансирања, међународно финансијско извјештавање и уважавати прецизне стандарде пословања.

5. Закључак

Динамика промјена која је једна од главних карактеристика данашњице захтијева стална прилагођавања како би се опстало у тржишној игри. Привредни и технолошки развој који утиче на жеље и захтјеве осигураника представља изазов за све учеснике на тржишту осигурања. Сходно томе, за очекивати је да ће се црногорско тржиште осигурања мијењати и прилагођавати промјенама које су саставни дио савременог тржишта.

Приближавањем и евентуалним укључивањем у европски привредни простор, тржиште осигуравајућих услуга постаће конкурентније, што ће имати негативне импликације на опстанак и развој мањих, односно финансијски слабијих осигуравајућих компанија. Поштовање европских начела слободе оснивања и пружања услуга зависиће од евентуалних административних препрека које може прописати Агенција за надзор осигурања Црне

Горе. Улазак Црне Горе у ЕУ не би требао да доведе до значајнијих промјена у конкурентском положају лидерских компанија, како због чињенице да је тржиште приватизовано и презасићено, тако и због очекиваних економских користи које јаки европски конкуренти тешко могу остварити у тренутним, али и будућим (средњорочно посматрано) црногорским привредним околностима.

Солвентност осигуравајуће компаније представља најважнији показатељ њене сигурности, стабилности и атрактивности за будуће осигуранике. Постоји више разлога за контролу солвентности осигуравајућих компанија. Наплатом премија, осигуравајућа компанија преузима обавезу да плаћа штете које ће настати у периоду трајања уговора о осигурању. Финансијска снага осигуравајућих компанија мора бити контролисана у циљу избјегавања ситуације у којој компанија не би располагала довољним новчаним средствима за исплату будућих штета, односно за покриће преузетих ризика. Контрола солвентности је такође важна и за самог корисника осигурања. Неисплаћивањем штете или осигуране суме код животног осигурања, знатно се може угрозити егзистенција корисника осигурања. Несолвентност осигуравајућих компанија може довести до њеног стечаја или ликвидације, тј. гашења, што има негативне импликације на кориснике осигурања, запослене, државни буџет (кроз наплату пореза), односно генерално на привреду једне земље.

Иако су многа истраживања показала да већина осигуравајућих компанија из земаља окружења још увијек није у потпуности спремна у испуњењу захтјева директиве „Солвентност II”, не смију се занемарити њене глобалне предности, које се огледају у ефикаснијој употреби капитала, прецизнијој одговорности субјеката пословања, као и јачању укупног финансијског система земље. Из тог разлога, цјелокупан црногорски сектор осигурања свакако мора детаљније и значајније приступити припремама, јер се једино на тај начин могу створити предуслови за будућу успјешну имплементацију пројекта „Солвентност II” у Црној Гори.

Литература

1. Commission of the European Communities. *Proposal for a Directive of the European Parliament on the taking up and pursuit of the business of the insurance and reinsurance, Solvency II*. Brussels, February 2008.
2. Groundwork for the Solvency II project. *Solvency Assessment Models Compared*. CEA and Mercer Oliver Wyman, 2005.
3. Пак, Ј. *Право осигурања*. Београд: Универзитет Сингидунум, 2011.

4. Кришто, Ј. Solvency II – основе и захтјеви пете квантитативне студије. *Осигурање: хрватски часопис за теорију и праксу осигурања*, број 9, 2010.
5. Нововић, М. *Управљање имовином и обавезама осигуравајућих компанија у функцији заштите од ризика капацитетне стоје: докторска дисертација*. Подгорица: УЦГ, 2010.
6. Нововић, М., Пурић, Р. *Импликације интеграционих процеса на конкурентност са посебним освртом на тржиште осигурања у Црној Гори*. Сарајево: СОРС, 2011.
7. Milward, В. *Globalization? Internationalisation and Monopoly Capitalism: Historical Processes and Capitalist Dynamism*. Edward Elgar Publishing, 2003.
8. Report of European Commission, Internal market and services DG, MARKT/2507/ 05, Brusells
9. Sigma, Swiss Re. *Solvency II: an integrated risk approach for European insurers*. No.04/2006
10. *Увод у Солвенцију II*. Београд: Сектор за послове надзора над обављањем дјелатности осигурања, јул 2008.
11. <http://www.ano.me>;
12. <http://ec.europa.eu>

